

„Minek legyek normális?”

Nyelvi és identitásgyakorlatok külön lányok közösségében*

Mary Bucholtz

A gyakorlat-elmélet bevezetése jelentős előrelépés a szociolingvisztikában. A gyakorlat közösségének (*community of practice*) modellje hasznos alternatíva a beszélőközösség modelljéhez képest, mivel ez utóbbi különösen a nyelv és a társadalmi nemek összefüggéseit kutatók számára jelent korlátokat. A gyakorlat közössége mint etnografikus, cselekvés alapú megközelítés azért különösen értékes a nyelv és a társadalmi nemek kutatói számára, mivel összeegyeztethető az identitás jelenlegi elméleteivel. A gyakorlat közössége fogalmának kiterjesztése lehetővé teszi, hogy az identításokat a beszélőközösség modelljét követve ne merev társadalmi kategóriákként magyarázzuk, hanem pozitív és negatív identitásgyakorlatok eredményeiként. Ebben a keretben elemzem itt egy korábban nem vizsgált társas identitás, a külön nyelvgyakorlatait, annak szemléltetésére, hogy egy egyesült állambeli középiskolában közösséget alkotó külön lányok hogyan egyezkednek gyakorlatok során társadalmi nemükről és identitásuk más jellemzőiről.

A szociolingvisztikában a társadalomelmélet a beszélőközösség fogalmában gyökerezik. A beszélőközösség mint a társadalmi elemzés nyelvi alapú egysége lehetővé tette annak bizonyítását, hogy számos, korábban a szabad váltakozás birodalmába sorolt nyelvi jelenség valójában társadalmilag strukturált. Labov (1966) bemutatta, hogy New York City nyelvi heterogenitása – a New York-iak nyelvhasználatában található, a kor, társadalmi osztály és nem változóin alapuló különbségek ellenére – kvantitatív eszközökkel hogyan írható le egyetlen beszélőközösség mintázataként.

Ennek ellenére, mivel a beszélőközösség fogalma a szociolingvisztika sajátja, nem kötődik egyetlen nagyobb társadalomelmülethez sem. Ezen elméleti elszigeteltség következtében, valamint amiatt, hogy a beszélőközösség a társadalom világát szigorúan nyelvi-szociolingvisztikai fogalmakkal írja le, a szociolingvisztika elmélete többnyire távol maradt a kapcsolódó tudományágak elméleti vitáitól. Közben

* Köszönet illeti Janet Holmesot, Chris Holcombot, Stephanie Stanbrot és a texasi A&M Egyetem Etnográfia/Elmélet csoport tagjait az e cikket érintő megjegyzéseikért és bírálatukért. – A cikk eredetileg 1999-ben a *Language in Society*-ben (28: 203–223) jelent meg, “‘Why be normal?’: Language and identity practices in a community of nerd girls” címmel. A cikk a Cambridge University Press engedélyével jelenik meg. Köszönjük a kiadó és Mary Bucholtz támogatását.

pedig a szociolingvisztikán belül a beszélőközösség fogalmáról parázs vita és folyamatos újraértelmezés zajlik, mivel a kutatók felismerték a korábbi definíciók korlátait.

A beszélőközösség fogalmának értelmezése a szociolingvisztika egyik területén, a nyelv és a társadalmi nemek összefüggéseit kutatók számára különösen nehéz. A beszélőközösségen alapuló elmélet tudományági autonómiája nem okoz problémát a hagyományos szociolingvisztikai kutatás számára, amely a szociológiai információt használja a nyelvi jelenségek (például a hangváltozás) értelmezésére. Ha viszont megfordítjuk az elemzés irányát, és inkább azt kérdezzük, hogy vajon a nyelvi adatok hogyan világítanak rá a társadalom világára, akkor szükségszerűen be kell kapcsolnunk a nyelvészetten túli társadalomelméletet. Sőt; mivel a beszélőközösség modelljét makroszintű szociolingvisztikai jelenségek elemzésre fejlesztették ki, az gyakran alkalmatlan és elégtelen a nyelv és a társadalmi nemek összefüggéseit kutatásában manapság felmerülő kérdések megválaszolására. Ezek között az identitás kérdése a legfontosabb: hogyan használják a beszélők a nyelvet, hogy kifejezzék nemiségében értelmezett (*gendered*) identitásukat? S a társadalmi nemi identitások hogyan fonódnak össze más társadalmi jegyekkel?

Ez a cikk egy olyan elméletre támaszkodik, amely kikerüli a közösségnek és az identitásnak a beszélőközösség modelljéhez kötődő problémáit. Az új keret, a gyakorlat közössége a *gyakorlat-elméletből* származik, amely a szociológiában, az antropológiában és a neveléstudományban is közismert. A gyakorlat közösségének ezekhez a más területeken újabban kidolgozott elméletekhez való kapcsolódása lehetővé teszi, hogy a szociolingvisták mélyebb elméleti alapba ágyazott társadalmi magyarázatokat nyújtsanak, mint amilyen a korábbi elmélet alapján lehetséges volt. Ráadásul a gyakorlat közösségének kerete felülkerekedik a beszélőközösség kapcsán tapasztalt számos problémán, ezért széles körben alkalmazható a tudományterület központi kérdéseinek megválaszolására. Az elmélet széles körű felhasználhatósága különösen szembeötlő a nyelv és a társadalmi nemek kutatásában, mivel a gyakorlat közösségének fogalma – a beszélőközösségtől eltérően – éppen a társadalmi nemek kérdései kapcsán került a szociolingvisztikába.

Ebben a cikkben a gyakorlat közösségének elméletét úgy fejleszttem tovább, hogy az a nemiségükben értelmezett identitások szociolingvisztikai vizsgálatához szükséges eszközzé válhasson. A keretet egy bizonyos társadalmi identitás, a különc (*nerd*)¹ elemzésére alkalmazom, amely identitás kívül maradt a beszélőközösségen alapuló hagyományos szociolingvisztikai kutatások körén. Azért a gyakorlat közösségének keretében elemzem ezt a jelenséget, mert csak ez az elvi keret teszi lehetővé, hogy a szükséges nyelvészeti és szociológiai tudásra támaszkodva megérthessük a különc-identitás létrejöttét. Véleményem szerint a különc-identitás a közvélekedéssel szemben nem mások által kirótt stigma, hanem a széles körben elfogadott nemi identitásokkal szemben tudatosan választott alternatíva, melyet nyelvi és más társas gyakorlatok során érnek el és tartanak fenn.

1 A *nerd* az az ember, aki saját – főleg intellektuális – világában élve kevésbé vesz tudomást a mainstream kultúráról és társas normákról. Gyakran használják az éjjel-nappal a számítógépen, az interneten lógók elnevezésére is (l. még Mézga Aladár). Más lehetséges fordításai: okostojás, csodabogár, tojásfejű, kocka [*a ford. megj.*].

Nyelv és gyakorlat-elmélet

Az az elképzelés, hogy a társas világ leginkább gyakorlatok együttesének tekinthető, nem új. A praxis a marxizmus egyik alapfogalma, napjainkban pedig Giddens (1979) javasol gyakorlat alapú megközelítést, amely kivezethet a társadalmi struktúra és a személyes ágencia közti ellentmondás okozta patthelyzetből. Mivel a gyakorlat-elmélet a mindig jelenlévő társadalmi cselekvésre koncentrálna, talán elkerülhetetlen is volt, hogy a nyelvet előbb-utóbb a társadalmelemzés egyik alapvető tárgyának tekintse. A nyelvészetten kívül ezt a perspektívát legteljesebben Pierre Bourdieu (1978, 1991) és Michel de Certeau (1984) francia szociológusok bontották ki. Bourdieu és Certeau is más társas gyakorlatokkal való viszonyában értelmezik a nyelvet, melyet mindkét tudós társas jelenségnek, nem pedig elvont formális rendszernek tekint. Ennek következtében munkásságukban kifejezetten a tág értelemben vett szociolingvisztika ügye mellett sorakoznak fel; az általuk felidézett ismerős nevek között találjuk Joshua Fishmanét, Erving Goffmanét, William Labovét és Emanuel Schegloffét is.

Bourdieu számára a gyakorlat kiindulópontja a *habitus*, vagyis adott módon való cselekvédiszpozíciók (például beszéd, járás, olvasás, evés) együttese, melyet az implicit és explicit szocializáció véss az egyénbe. Ezek a diszpozíciók meghatározott társadalmi dimenziókhöz, például az osztályhoz vagy a társadalmi nemhez kötődnek. A habitus a testhez is kötődik, a *hexisen* keresztül, amely nem más, mint az egyén szokásos és társas értelemmel bíró testtartásainak, mozdulatainak és az én fizikai megjelenítése egyéb megnyilvánulásainak összessége. A nyelv csupán egyike ezeknek a habitust rejtő gyakorlatoknak, melyeken keresztül az egyén a megfigyelők számára társadalmi szempontból beazonosítható. Ezért a nem nyelvi társas gyakorlatok és a nyelv hasonló módon értelmezhetőek. Bourdieu leszögezi:

Nemcsak arról van szó, hogy a nyelvi jellemzők soha nem különíthetők el a beszélő társas tulajdonságainak együttesétől (testhexis, arcvonások, smink, öltözködés), hanem a fonológiai (vagy szóképzéstudományi) jellemzők sem különíthetők el soha világosan a nyelv más szintjeitől; és egy nyelvi formát divatosnak vagy egy személyt közönségesnek címkéző megítélés az összes gyakorlati állításhoz hasonlóan mutatók olyan együttesén alapul, melyek abban a formában soha nem tudatosulnak (Bourdieu 1991: 89).

Bourdieu itt két fontos módszertani gondolatot kínál a szociolingvisztika számára: egyrészt, hogy a nem nyelvi gyakorlatok fontos nyelvi információt hordozhatnak (és viszont); és másrészt, hogy a teljes szociolingvisztikai elemzésnek egyszerre kell vizsgálnia a nyelvi szintek sokaságát. Ugyanakkor Bourdieu elméletalkotóként kevésbé hasznos a szociolingvisztika, különösen a nyelv és a társadalmi nem összefüggéseit kutatók számára. A gyakorlat nem tudatos voltának hangsúlyozása azt jelzi, hogy az ágenciának alig jut szerep elméletében. Bár a beszélőket nem determinálja a habitusuk, mivel azt az adott kontextus eltérítheti, jobbra mégis annak megfelelően fognak majd viselkedni, ahogy azt egyedül helyénvalóként elsajátították. Vagyis Bourdieu az egyént inkább a társadalmi struktúra termékének tekinti, mintsem szabad akarattal bíró ágensnek. Helyi szinten a gyakorlat – és különösen a nyelvi gyakorlat, melyben a sztenderd és nem sztenderd nyelvváltozatok osztály-

habitusa rejlik – elsősorban a meglévő társadalmi elrendeződések reprodukálásában merül ki.

Certeau viszont úgy látja, hogy az egyén számára sokkal több tér nyílik az ágenciára, mivel munkájában a társadalmi rend aláásása és reprodukálása is elemzési fókusz. De Bourdieu-höz hasonlóan ő is a nyelvészetben talál inspirációt:

Vizsgálatunkban ... elméleti modellként használhatjuk a *meglévő* szókincsen és nyelvtanon alapuló egyes mondatok *konstrukcióját*. A nyelvészetben a „performancia” és a „kompetencia” különbözőek: a beszédcselekvés (beleértve mindazokat az enunciatív stratégiákat, amelyeket ez magában foglal) nem redukálható a nyelvtudásra. Vizsgálatunk tárgya, az enunciació szempontjából különös figyelmet szentelünk a beszédcselekvésnek; ebből a szempontból a beszéd a nyelvi rendszer területén működik; lehetővé teszi, hogy a beszélők kiaknázzák és folytonosan hasznukra fordítsák a nyelvet; létrehozza a *jelent* időben és térben; *szerezést valósít meg a másik féllel* (a beszélőtárrsal) a helyek és viszonylatok hálózatában. A beszédaktus e négy jellemzője számos más gyakorlatban (járás, főzés stb.) is megtalálható (Certeau 1984: xiii; kiemelés az eredetiben).

Certeau itt még Bourdieu-nél is kifejezettebbé teszi a kapcsolatot a nyelv és más társas gyakorlatok között. Szerinte minden társas gyakorlat – nyelvi s nem nyelvi egyaránt – hasonló a társas hatásai tekintetében. De míg Bourdieu a gyakorlatot a társadalmi struktúra reprodukciójának tekinti, Certeau szerint ez ágencia, a lehetőségek kiaknázása. A feladat annak megértése, hogy a közös kulturális javakat (például a nyelvet) hogyan alakítja az egyén társas szükségleteinek megfelelően. Ezek a szükségletek megerősíthetik a fennálló társas rendet, de ugyanilyen könnyen kérdőjelezhetik meg vagy vizsgálhatják fölül.

Az antropológián belül Ortner (1996) kidolgozott egy harmadik gyakorlat-elméletet is, melyben azon az alapon bírálja a korábbi elméleteket, hogy azok nem veszik komolyan a nők gyakorlatait. A női cselekvőt elmélete középpontjába állítva Ortner a struktúrának és a cselekvésnek is helyet kínáló keretet hoz létre. Bár Bourdieu-vel és Certeau-val ellentétben Ortner számára a nyelv nem vezérel, ő magát a struktúrát is szövegszerűnek (Certeau szavaival „egy nyelvi rendszer területének”) tekinti, melyben az egyedi beszédcselekvés működik. Ezért a társadalmi nem – és különösen a nyelv és a társadalmi nem összefüggéseinek teljes elemzése – nem támaszkodhat kizárólag szövegekre. Ortner így érvel:

Azok a tanulmányok, amelyek szerint bizonyos „szövegegyüttesek” – médiatermékek, irodalmi művek, orvostudományi írások, vallásos értekezések – „hoznak létre” kategóriákat, identitásokat vagy helyzeteket, valójában befejezetlenek vagy félrevezetőek, ha csak meg nem vizsgálják azt is, hogy ezek a szövegek milyen mértékben képesek a valós időben valódi emberekre (és pontosan kikre) hatással lenni. Hasonlóképpen elégtelenek és félrevezetőek azok a tanulmányok is, amelyek szerint az emberek ellenállnak egy bizonyos jelenségnek, vagy egyezkednek róla, illetve a maguk céljaira használják, hacsak nem vizsgálják azon kulturális jelenségek és strukturális elrendeződések mibenlétét, melyek létrehozzák, illetve korlátozzák „cselekvésüket”, és behatárolják azt, hogy minden ilyen akaratlagos tevékenységben mennyi transzformációs lehetőség rejlik (Ortner 1996: 2).

A nyelv és társadalmi nem-kutatás ilyen egyesített elemzésének lehetőségét – és megvalósulását – kínálja a gyakorlat közösségének gondolati kerete. A szocio-

lingvisztika bármely korábbi megközelítésénél inkább lehetővé teszi a kutatók számára, hogy adekvát elméleti keretben egyszerre kutassák az egyéni cselekvéseket és az általuk létrehozott, újra megteremtett, elutasított, illetve felbomlasztott struktúrákat.

Társadalmi nem, beszélőközösség és a gyakorlat közössége

A feminista perspektíva ortneri bevezetése az antropológiai és szociológiai gyakorlat-elméletbe viszonylag késői fejlemény volt. A neveléstudományban kidolgozott gyakorlatiközösség-elméletet (Lave 1988; Lave és Wenger 1991; Wenger 1998) ugyanígy nem alkalmazták a társadalmi nem kutatásában mindaddig, amíg azt egy igen nagy hatású összefoglaló cikkben Eckert és McConnell-Ginet (1992) be nem vezették a nyelvészetbe. A szociolingvisztika központi elemzési eszközének tekinthető beszélőközösség alternatívájaként kínáló gyakorlatiközösség-modell rákényszeríti a nyelv és a társadalmi nem körében kutatókat, hogy újragondolják a közösség, az identitás és a társadalmi nem fogalmait. Eckert és McConnell-Ginet nem bírálja nyíltan a beszélőközösség fogalmát; és bár mások a fogalmat széles körben vitatják (l. Hudson 1980; Williams 1992), a nyelv és a társadalmi nem kutatását illető korlátait még senki nem tárgyalta. Hadd foglaljam össze hat pontban, hogy miért elégtelen a beszélőközösség modellje a nyelv és a társadalmi nem kutatásában!

- a) A nyelvet igyekszik a középpontba állítani.
- b) A konszenzust tekinti a közösség szervezőelvének.
- c) Szívesebben vizsgálja a közösség központi, mint marginális tagjait.
- d) Az egyénhez képest a csoportra összpontosít.
- e) Az identitást statikus kategóriák összességének tekinti.
- f) A kutatók értelmezéseit részesíti előnyben a résztvevők saját gyakorlataikkal kapcsolatos értelmezéseihez képest.

Nyelv vagy társas gyakorlat

A beszélőközösséget sokféleképpen definiálták már, de minden definíció a nyelvet tekinti a közösség első számú kritériumának. A közösnek tekintett jelenség lehet a nyelvi rendszer (Bloomfield 1933: 42–56); vagy közös nyelvi normák (Labov 1972); vagy a variációs mintázat (Milroy 1992); vagy a szociolingvisztikai normák egy csoportja (Romaine 1982). Esetenként a hangsúly kevésbé a nyelvi rendszeren, mintsem a közös interakciós helyzeteken és normákon van (Hymes 1974; Dorian 1982; Silverstein 1996). De a fókusz minden esetben a nyelvre kerül. Még számos más, interakciós szemléletű kutató is elsősorban nyelvi fogalomként értelmezi az *interakciót*. A társas cselekvés egyéb formáit – vagyis mindazt, ami nem nyelvi bennük – mellékesnek tekintik, vagy figyelembe sem veszik.

A gyakorlatnak, vagyis a résztvevők társas tevékenységeinek a nyelvi interakció motíváló kontextusként való elismerésével a gyakorlat közösségének elmélete a cselekvést a szociolingvisztikai elemzés középpontjába állítja. Ugyanilyen fontos,

hogy míg a beszélőközösség elmélete a nyelvet alapvetően testetlennek tekinti, olyasminek, ami leválasztható a beszélők testi valójáról, addig a gyakorlat közösége visszahelyezi a nyelvet a fizikális énebe. Ebben a tekintetben Bourdieu hexisfogalmát ismétli meg, amely döntő fontosságú a nemiségében értelmezett test specificitásából kiinduló feminista kutatók számára.

Konszenzus vagy konfliktus

A hagyományos modell egy gyakran bírált másik aspektusa az a gondolat, hogy a beszélőközösség közös szociolingvisztikai normák alapján alakul ki. Ezt a definíciót először Labov (1972) javasolta, majd később számos más kutató is magáévá tette. Az a kiindulási feltétel, hogy a beszélők – szociológiai háttérüktől függetlenül – megegyeznek bizonyos nyelvi formák normatív voltában, és ezeket nyelvhasználatukban fenntartják, feltételezi a társadalom konszenzuson alapuló elméletét, amely szemben áll a társadalomelmélet egyik régi hagyományával. Számos szociolingvista bírálja Labov ezen feltevéseken alapuló definícióját (például Rickford 1986; Milroy 1992). Sőt a „normák” segítségével hívása elfedi azt a tényt, hogy ezek valójában a hatalmon lévők érdekeit szolgáló, ügyesen ránk vetett ideológiák (Bourdieu 1991). Ezt az elrendeződést már régen felismerték a nyelv és a társadalmi nem összefüggéseinek kutatói, akik a nők nyelvét a férfiakéhoz képest tökéletlennek beállító nézetekkel szemben veszik fel a harcot (l. Cameron 1992: 42).

Központi vagy marginális tagok

A normák nyelvéből az is következik, hogy a beszélőközösség egyes tagjai központi, míg mások marginális helyzetűek, és az elemzés szempontjából csak a közép-pontban lévő tagok érdekesek. Azt le kell szögeznünk, hogy a beszélőközösség strukturált heterogenitásának modellje jobb, mint az azt megelőző modellek, mivel elismeri a heterogenitás létét és rendszerszerűségét; ugyanakkor kizárja a beszélőközösségből azokat a beszélőket, akik nem osztják ezeket a normákat (például mert friss bevándorlók vagy beköltözők).² Így, bár az elemzés a heterogenitást hangsúlyozza, valójában arra fókuszál, ami a beszélőkben közös. A marginális tagok ritkán lesznek az elemzés tárgyai, és ha igen, akkor is a margón maradnak; nyelvi gyakorlataikat csak annak bemutatására használják, hogy miért is nem sikerül a középpontba kerülniük. A nyelv és a társadalmi nem kutatói nagyon is tisztában vannak e megközelítés problémáival. Mivel a nők az alapnyelvi beszélőközösséghez képest implicit vagy explicit módon marginálisként értelmeződnek, ezért néha alulreprezentáltak vagy egyszerűen tévesen vannak megjelenítve (l. Morgan 1999). Azok a beszélők, akiknek az identitása különbözik a közösség nagyobb részétől – és különösen azok, akiknek a társadalmi nemi identitásuk nem alkalmazkodik a közösségi normákhoz –, ebben a paradigmában szintén kimaradnak a kutatásból, vagy bizonytalan értelmezést kapnak.

² Barbara Horvathnak a sydneyi beszélőközösségben élő bevándorlókról szóló munkái (Horvath 1985; Horvath és Sankoff 1987) sokat tettek a hiánypótlásért.

A konszenzussal kapcsolatos elvárások a beszélőközösségi normákkal kapcsolatban azt is feltételezik, hogy a rendszer zárt a külső befolyásokkal szemben. A beszélőközösségek közti interakció lehetőségének a modell nem tulajdonít fontosságot.³ Vagyis a kutatók az azonosságokat keresik, és nem a különbségeket; a (nyelvhasználati) különbséget úgy tartják kordában, hogy egy mélyebb szinten (a közös szociolingvisztikai normákban meglévő) azonosságként értelmezik. Mivel így a hangsúly a csoport mint autonóm rendszer elemzésére esik, a nyelvi és kulturális kontaktusból eredő jelenségeket (Pratt 1987) figyelmen kívül lehet hagyni. Például a beszélőközösség belső működésére való fókuszálás nem házasítható össze a különböző csoportok közötti, nemi értelmezést adó (*gendered*) interakció kutatásával.

Csoportok vagy egyének

A beszélőközösség homogenitásának problémájához kapcsolódik a csoport mint elemzési egység előtérbe állítása az egyén rovására. Ezen megközelítés szerint az egyén feladata nem más, mint hogy szemléltesse a csoportra jellemző gyakorlatokat. Az egyéni cselekvés kevésbé a választásból és az ágenciából eredeztethető, mintsem az egyént felülről lebunkózó társadalmi rendből. A hagyományos modell a struktúrát részesíti előnyben az ágencia rovására, és ez azt jelenti, hogy az egyéni variáció vagy stílusváltozat strukturális erők, például az adott szituációra vonatkozó normák mechanikus következményeként értelmeződik. Egy, az ágenciára inkább építő nézet a stílust az énprezentációval kapcsolatos egyéni választásból eredezteti (Johnstone 1995, 1996; Johnstone és Bean 1997). Ez az egyén strukturális korlátait ugyanakkor elismerő perspektíva jól illeszkedik a társadalmi nem tanulmányozásához, hiszen e területen régi felismerés, hogy az egyének a társadalmi struktúrák által rájuk kényszerített korlátok ellenére megfontolt döntéseket hoznak. Ahogy azt Ortnertől fentebb idéztem is, a gyakorlat-elmélet egyik haszna az, hogy a nők (és férfiak) életével kapcsolatban mindkét aspektust segít értelmezni.

Identitáskategóriák vagy identitásgyakorlatok

A strukturális perspektíva statikus perspektíva, olyan, amelyben a társadalmi rend nagyrészt érintetlen marad. A lakosok gyakorlataiban végbemenő változások hatására a rendszer egyensúlyban marad. Sehol nem válik ez nyilvánvalóbbá, mint a beszélőközösség modelljének implicit identitáselméletében: ez az egyéneket úgy tekinti, mint akik egész életükben egy bizonyos, a társadalmi struktúrában elfoglalt helyzetükből adódó társas identitást foglalnak el. Ez az elemzés a nyelv és a társadalmi nem kutatói számára különösen sok problémát vet fel. Az identitás fogalma igen fontos a társadalmi-nem-orientált kutatásban, és a beszélőközösség keretében javasolt verzió ellentmond a kortárs feminista elmélet alapvető meglátásainak. Napjaink feministái az identitásokat nem szilárdnak, hanem cseppfolyósnak tekintik; véleményük szerint, bár az identítások bizonyos társadalmi csoportokhoz kö-

³ Egy újabb kísérlet ennek a problémának a megoldására Santa Ana és Parodi modellje az egymásba épülő beszélőközösségekről (1998).

tik az egyéneket, ezek a kötelékek nem előre determináltak. Az identitások sokkal inkább a gyakorlatban formálódnak, a struktúra és az ágencia kombinált hatásaként. Az egyének egyszerre sokféle identitásgyakorlatot űznek, és képesek átlépni egyik identitásból a másikba. Ez a folyamat nem mentes a korlátoktól; a beszélők gyakrabban juthatnak olyan helyzetbe, hogy újra hegemón identitásokat hoznak létre, mintsem hogy ellenálljanak ezeknek, ahogy arra Holmes (1997) rámutat. Nem szabad elfeledkeznünk ugyanakkor az identitásformálás korábban fel nem ismert flexibilitásáról.

Fentről lefelé, vagy letről felfelé?

Hogy az identitás egyedi volta látható legyen, ahhoz az azt megjelenítő egyén szemszögéből kell megvizsgálni. Ilyen előnyös nézőpont a beszélőközösség modelljében nem kínálkozik, mivel az a résztvevőkéhez képest az elemző értelmezését privilegizálja. Valójában maga a beszélőközösség is egy elemzési konstruktum, amely gyakran nincs összhangban azzal, amit vélelmezett tagjai érzékelnek. Ennek ellenére sok elemzést abban a hitben végeznek el, hogy a nyelvész hozzáfér a beszélők valóságának olyan elemeihez is, amelyhez maguk a beszélők nem férhetnek hozzá.

Ennek a top-down megközelítésnek az *etnográfia* az alternatívája, amely nem elemző-, hanem résztvevőközpontú. Miközben a beszélőközösségi keret szkeptikus a beszélők saját gyakorlataikkal kapcsolatos perspektívája tekintetében, az etnográfia a helyi értelmezéseket állítja az elemzés középpontjába. A társadalmi nemnek nem ugyanaz a jelentése mindig és mindenütt, hanem inkább lokálisan jön létre, amelyet egy közösség különböző tagjai különbözőképpen valósítanak meg; ezért az etnografikus megközelítés a nyelv és a társadalmi nem kutatásában különösen eredményes lehet.

Különcök, a társadalmi nem és a gyakorlat közössége

A beszélőközösség modelljének a nyelv és a társadalmi nem összefüggéseinek kutatói számára mutatózó hiányosságai megoldhatók az Eckert és McConnell-Ginet (1992, 1995) által kifejlesztett gyakorlatiközösség-elmélet segítségével.⁴ A gyakorlat közösségének kerete nem ad a nyelvnek különleges elemzési státust, a nyelvet a résztvevők által folytatott számos társas gyakorlat egyikének tekinti. Mivel a közösséget az azonos gyakorlat felé (bár nem szükségképpen azonos módon) orientált emberek csoportjaként definiálja, a különbözőséget és a konfliktust, nem pedig az egyformaságot és a konszenzust tekinti a dolgok normális menetének. A gyakorlat közösségének eredendő heterogenitása a marginális helyzetű csoporttagokat is az elemzés előterébe állítja. A margó felé fordulás egyik oka az, hogy a periférián elhelyezkedők egy része – Lave és Wenger eredeti kifejtésének (1991) értelmében – újoncnak tekinthető. Ennél sokkal fontosabb azonban az, hogy – a

⁴ A gyakorlat-elméletnek a nyelv és a társadalmi nem kutatói számára mutatózó előnyeit részletebben tárgyalom egy másik cikkemben (Bucholtz 1999).

beszélőközösségtől eltérően – gyakorlati közösség alakulhat bármilyen társas vagy nyelvi gyakorlat alapján, függetlenül attól, hogy ez mennyire marginális a beszélőközösség perspektívájából nézve. Az egyének és csoportok fókuszba helyezésével ez az elmélet integrálja a struktúrát és az ágenciát is. És mivel az identitásokat cselekvésekből, nem pedig kategóriákból eredezteti, a gyakorlat közösségének modellje az egyes beszédhelyzetekben érvényesülő identitások sokaságát képes megragadni, teljesebben, mint az a beszélőközösség keretében lehetséges. Eckert és McConnell-Ginet nyelv- és társadalmi-kutatáshoz közelítő, valóban etnografikus hozzáállása megkönnyíti az effajta részletező leírást. E cikk a továbbiakban a gyakorlati közösség modelljének fenti jellemzőire építve az elmélet hasznosságát kívánja bizonyítani egy alig tanulmányozott társas identitás vizsgálatával, amint az egy középiskolai helyzetben lokálisan létrejön.

Eckert (1989a) már elemezte a tipikus egyesült államokbeli kertvárosi középiskola társas szerveződését. Szerinte a diákok társas világát és identitásait két szélsőség definiálja⁵: a *jockok* – középosztálybeli értékeket valló, az iskolában jól teljesítő diákok, szemben a *burnoutokkal* – a rossz iskolai teljesítményű diákokkal, akikre a középiskola után inkább a munka, mintsem a felsőoktatás vár. A diákokat elválasztó kettősség ugyanakkor egyesíti is őket egy gyakorlati közösségként felfogható egységben, mivel mindkét csoport tagjainak végső célja az, hogy *menők* legyenek. A különbség csak abban áll, hogy a két csoport mit tekint *menőnek*.

Ugyanakkor nem minden középiskolai diák osztozik a *jockokkal* és *burnoutokkal* abban, hogy mindenáron *menő* legyen. A harmadik csoport – a *különcök* – főképp a „*menő*” diákokkal való szembenállás jegyében definiálja önmagát, legyen az *jock*, *burnout* vagy bármilyen más társas identitás. A *különc* mindezen csoportok ellentétét jelenti, amit Eckert tömören így jellemez: „Ha a *jock* a *burnout* ellentéte, akkor a *különc* mindkettőnek az ellentéte” (Eckert 1989a: 48). De a *különcöt* az ifjúsági identitások szerveződésében meglévő strukturális jelentőségéhez képest kevés kutató vizsgálta, és azoknak sem igen sikerült, akik megpróbálták. Így a szociológus David Kinney a *különcökről* szóló vizsgálatában (1993) úgy érvel, hogy a társas siker érdekében a *különcöknek* az „*identitás visszaszerzésének*” folyamatán kell keresztülmenniük, mint például a baráti hálózat kiszélesítése, az iskolán kívüli programokban való részvétel és az ellenkező neműekkel való randizgatás; más szóval *jockká* kell válniuk. Egy másik tudományos értekezés (Tolone és Tieman 1990) a *különcök* droghasználatát elemzi egy cikkben, melynek alcíme: „A magányosak *deviánsok?*” – más szóval: a *különcök* valójában *burnoutok*?

Ami mindkét tanulmány figyelmét elkerüli, az az, hogy a *különc* nem egy elvetélt *burnout* vagy egy alkalmatlan *jock*. A lényege éppen az, hogy elutasítja mind a *jock*-ságot, mind a *burnoutságot*, és a *menőség* ifjúsági identitásokra jellemző egyéb fajtáit is. Bár a korábbi kutatók fenntartják, hogy a *különc-identitás* érvénytelen és fogyatékos, valójában a *különcök* a *jockokhoz* és a *burnoutokhoz* hasonlóan többnyire tudatosan választják és élik meg identitásukat nyelvi és más társas gyakorlatok során. És míg más kutatók a *különcséget* a társas halállal próbálják azonosítani, én úgy

5 Maga az ellentét (de nem az identitások tartalma) halványan emlékeztet a 70-es években Magyarországon divó digó-csöves ellentétre [a ford. megj.].

látom, hogy az egyesült államokbeli középiskolákban a különcök nem társas szempontból elszigetelt aszociális alakok, hanem egy ellentétként definiált különálló gyakorlati közösség kompetens tagjai. A különcség különösen értékes lehetőség az egyesült államokbeli középiskolák nemileg értelmezett világában élő lányok számára.

Egy másik cikkben (Bucholtz 1998) leírom a különc társas identitását és részletezem azokat a fonológiai, mondattani, szókincsbeli és diskurzusgyakorlatokat, amelyek a különc-identitást nyelvileg jelölik. Itt ezen gyakorlatok osztályozási keretére teszek javaslatot. Kétfajta ilyen nyelvi jelölő létezik: a *negatív identitásgyakorlatokat* az emberek azért alkalmazzák, hogy távolságot tartsanak egy elutasított társas identitástól, míg a *pozitív identitásgyakorlatokat* egy kiválasztott identitás aktív létrehozása érdekében. Más szóval: a negatív identitásgyakorlatok arról szólnak, hogy a használóik kicsodák *nem*, és így az identitást mint csoportközi jelenséget hangsúlyozzák; a pozitív identitásgyakorlatok pedig arról, hogy a használóik *kicsodák*, és ezzel a társas identitás csoporton belüli szempontjait hangsúlyozzák. A vizsgálatomban szereplő különcök nyelvi identitásgyakorlatait az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat. *Különcök nyelvi identitásgyakorlatai a Bay City középiskolában*

Nyelvi szint	Negatív identitásgyakorlatok	Pozitív identitásgyakorlatok
Fonológia	az (uw) és (ow) változók kisebb fokú palatalizációja ^a	
Fonológia	ellenállás a kollokvialis fonológiai folyamatokkal szemben (magánhangzó-redukció, mássalhangzócsoport-egyszerűsödés, összevonás)	szupersztenderd és hiperkorrekt fonológiai formák alkalmazása (pl. betű szerinti ejtés)
Mondattan	a nem sztenderd mondattani formák kerülése	ragaszkodás a sztenderd és szupersztenderd mondattani formákhoz
Szókincs	a divatos szleng kerülése	a formális regiszterhez kapcsolódó szavak alkalmazása (pl. görög, latin szavak)
Diskurzus		a nyelvi forma felé fordulás (szójátékok, paródia, szóalkotás)

^a Bucholtz (1998) a különcök fonológiai és mondattani jellemzőinek részletesebb elemzésével foglalkozik. A jelen cikkben elsősorban a szókincsben és a diskurzusban mutatkozó identitásgyakorlatokkal mutatom be. Az (uw) és (ow) változók egy, a kaliforniai tizenévesekre jellemző hangváltozás részei (Hinton és munkatársai 1987; Luthin 1987), melyek jellemzően a divatos és menő ifjúsági identitásokkal asszociálódnak.

Az itt felsorolt negatív identitásgyakorlatok célja különcök és nem különcök (elsősorban a menő tizenévesek) elkülönítése. Mindezen gyakorlatok, melyek a különc tizenéveseket bevallottan cikiként tüntetik fel, a többi diákot foglalkoztató menő-ségi hajsza elutasítását jelentik. Ugyanakkor minden feltüntetett pozitív identitásgyakorlat a beszélő intelligens énjének – a különc-identitás első számú értékének – felépítéséhez járul hozzá. Ezeknek a nyelvi gyakorlatoknak más típusú pozitív és negatív identitásgyakorlatok között is vannak nem nyelvi megfelelői (l. lejjebb).

De a nyelvi gyakorlatok gyakran olyan fontos társas információkra is fényt derítenek, amelyek más közösségi gyakorlatok vizsgálatakor nem érhetők tetten. Vegyük például Eckert és McConnell-Ginet (1995) munkáját, melyben a gyakorlatiközösség-elméletet alkalmazzák Eckertnek a jockokról és burnoutokról szóló kutatására. A nyelvészeti elemzésből kitűnik, hogy a két csoport különböző mértékben vesz részt az ún. északi városok hangváltozásában, és közülük a leginkább újítónak a „kiégett burnout lányok”, e társas identitás legextrémebb követői bizonyulnak. Eckert és McConnell-Ginet eredményei szembehelyezkednek azzal a szociolingvisztikai tantétellel, amely szerint „ami a stabil változókat illeti, a nők kevesebb nem sztenderd változatot használnak, mint az azonos társadalmi osztályba tartozó, azonos korú férfiak azonos körülmények között” (Chambers 1995: 112).⁶ A kutatók úgy érvelnek, hogy a kiégett burnout lányok által használt magánhangzók olyan eszközök, melyek segítségével ezek a lányok identitásukat nyersként és útszélként építhetik fel; a fiúkkal ellentétben, akik a test test elleni küzdelemben is megjeleníthetik durvaságukat, a burnout lányoknak a jelzések szintjén kell mindezt kifejezniük, mivel a verekedést a lányok esetében nem tartják helyénvalónak. Vagyis a burnout lányok és fiúk gyakorlati közösségükben ugyanúgy viszonyulnak a durvasághoz, de a durvaság gyakorlatát a két nem más-más módon valósítja meg. Azzal, hogy a nyelvet más társas gyakorlatokkal, például a verekedéssel azonos értékűnek tekintik, Eckert és McConnell-Ginet meg tudják magyarázni a burnout lányok magánhangzórendszerének etnográfiai jelentését, és ki tudják mutatni, hogy a nyelv mint szimbolikus tőke (Bourdieu 1978) hogyan képes a fizikai erő tekintélyére szert tenni.

A különcök persze máshogy tesznek szert tekintélyre, mint akár a burnoutok, akár a jockok. Az egyik alapvető különbség köztük és a divatot inkább követő csoportok között a különcök magasra értékelt individualitása. A jockokhoz és a burnoutokhoz képest – akiknek szigorúan követniük kell a szubkulturális divatot az öltözködésben, a nyelvhasználatban, a barátválasztásban és más társas gyakorlatokban egyaránt – a különcöket talán kevésbé korlátozzák a kortárs csoport szankciói.

A lányok számára a különc-identitás a hegemon nőiesség kényszeréhez képest is alternatívát kínál; a hegemon nőiesség olyan ideológiai konstruktum, amely jó esetben összeegyeztethetetlen, rosszabb esetben ellenséges a női intellektuális készségekkel. A különc lányok tudatos ellenállása ennek az ideológiának életük minden pontját tekintve nyilvánvaló, a nyelvtől kezdve a énpresentation más megnyilvánulásaiig. Ahol a menő lányok arra törekednek, hogy személyes stílusukban „csinik”, illetve kifinomultak legyenek, a különc lányok bolondosságra törekednek. A menő lányok fociznak, illetve kosaraznak, a különc lányok tollasoznak. A menő lányok divatújságot olvasnak, a különc lányok regényeket. A menő lányok szűk pólót és vagy nagyon szűk vagy nagyon bő nadrágot hordanak, a különc lányok pólói és nadrágjai sem túl szűkek, sem túl bőek. A menő lányok vagy pasztellszínekben vagy feketében járnak, a különc lányok világos alapszíneket hordanak. Ezek a gyakorlatok ugyanakkor egyénfüggőek – egyes különc lányok így viselkednek, de nem mindegyikük.

6 Eckert (1989b) megkérdőjelezi ezt az egyszerű szabályt; I. Labov (1990) válaszat is.

A gyakorlat közösségének elmélete összeegyeztethető a külön társas identitás számára elsődleges fontosságú individualitással, anélkül, hogy figyelmen kívül hagyná az e kutatásban vizsgált külön lányokat egyesítő erős közösségi szálakat. A gyakorlat közössége azt is lehetővé teszi, hogy ugyanúgy tekintsük a külön lányokat, ahogy Eckert és McConnell-Ginet látja a burnout lányokat: beszélőknek és társas cselekvőknek, egyéneknek és közösségek tagjainak, a társadalmi nem kulturális ideológiáinak egyszerre ellenálló és azoknak megfelelni igyekvő lényeknek.

Identitásgyakorlatok egy helyi különközösségben

A gyakorlatiközösség-keret hasznának szemléltetésére egy, a külön társas identitást művelő társas csoportra fogok koncentrálni. A kutatásomban szereplő középiskola különcei annyiban alkotnak egyetlen közösséget, amennyiben közös gyakorlatokba bocsátkoznak, de ez az identitás egyes társas csoportokra oszlik, melyek tagjai főként egymással barátkoznak, és ezek a csoportok saját gyakorlat-közösségeket alkotnak. A gyakorlat közösségeiben – a beszélőközösségektől eltérően – a csoporthatárokat nem a nyelvészek állapítják meg kívülről, hanem a nyelvhasználat etnográfiailag specifikus társas jelentései segítségével maguk a résztvevők. Az etnografikus módszerek – mint arra fentebb már rámutattam – ezért olyan döntő jelentőségűek a gyakorlati közösségek kutatásában.

Az etnografikus terepmunkát, melyből adataim származnak, az 1994/95-ös tanévben végeztem egy kaliforniai középiskolában – nevezzük Bay City Középiskolának. Az ebben az elemzésben szereplő, külön lányok alkotta csoport egy négy törzstagból (Fred, Bob, Kate és Loden) és két külső tagból (Carrie és Ada) álló kicsi, összetartó baráti társaság. (Ada nem szerepel az itt elemzett szövegekben.) Az ázsiai Ada kivételével mindannyian európai származásúak. Ugyanez a csoport egy klubot is alkot, melyet úgy fogok nevezni, hogy „Király a Kocka” Elitklub (*Random Reigns Supreme Club*).⁷

A „Király a Kocka” Elitklub inkább antiklubnak nevezhető, ami egybevág a külön-identitás hegemoniaellenes irányultságával. Tagjai a saját kedvenceik (mint például a Szezám utca, a tehének, a ropi) ünneplésére hozták létre. A tagok szerint a klub szerkezete hangsúlyozottan véletlenszerű: nem közös kedvencek alapján szerveződik. Minden tag kedvencei bekerülnek az írott szabályzatba, és mind a hat tag elnök. Ez a szerveződés ellentétben áll a legtöbb iskolai klub testületi fókuszával és hierarchikus szervezetével, ahol egyébként egymással kapcsolatban nem álló emberek jönnek össze a közös tevékenység kedvéért (Eckert 1989a). A „Király a Kocka” Elitklub a tagok napi gyakorlatait, és nem speciális tevékenységeit körül szerveződik. Nincsenek kitűzött céljai, projektjei, sem hivatalos megbeszélései. Ugyanakkor a tagok büszkén feszítenek az iskolai évkönyv lapjain, a szervezett klubok között. A lányok ragaszkodnak hozzá, hogy fényképük bekerüljön az évkönyvbe, és ez szubverzív értelmet nyer: a fénykép nyilvánosan dokumentálja ennek az egyébként

⁷ Nem ez a valódi neve, de ez valamelyest megőrzi az eredeti név hangulatát. A többi név a szereplők által választott álnév.

kevessé ismert baráti körnek a létét, és szervezeti elismertséget követel ugyanúgy, mint a francia szakkör, a természetjáró klub és más, konkrét tevékenységhez kötött szervezetek. Az évkönyvbeli fényképhez hasonlóan a lányok által használt nyelv nemcsak jelzi külön-identitásukat, hanem kifejezi a kívülállóktól való elkülönülését is. Ahogy azt az (egyetlen interakcióból származó) alábbi példák mutatják, az interakció részletei fontos és e gyakorlati közösség vitáiban kimunkált eszközök a közös, fősodorról szembenálló külön-identitás értelmezésében.

Pozitív identitásgyakorlatok

Mint korábban jeleztem, sok, a külön-cökök által művelt pozitív identitásgyakorlat az intelligencia jelzésére szolgál. Az intelligencia közösségi értékét az iskola, a könyvek és a tudás világa felé orientáló, nem nyelvi identitásgyakorlatok tükrözik. Ezt az orientációt szemléltetik az alábbiak:⁸

(1)

- 1 Carrie: Milyen milyen magok ezek?
 2 <a zsömléjére mutat>
 3 <nevetés>
 4 Bob: [Mák.]
 5 Fred: [Szezámnövény.]
 6 Carrie: [De az hogy néz ki?] <magas hangon>
 7 Fred: Fogalmam sincs. hh
 8 Bob: Szezá:m.
 9 Carrie: [Van valakinek- h]
 10 Fred: Kérdezz meg (.) [holnap.]
 11 Utánanézek a kedvedért. h
 12 Carrie: h Van valakinek tudomása arról (.)
 13 hogy milyen magok vannak a zsömle tetején?/
 14 Fred: / Szezá:m.

8 Átírási konvenciók:

- . intonációs egység vége; ereszkedő hanglejtés
- , intonációs egység vége; eső-emelkedő hanglejtés
- ? intonációs egység vége; emelkedő hanglejtés
- a beszélő félbeszakítja önmagát
- : nyújtott hang
- aláhúzás megnövelt hangerő vagy erőteljes hangsúly
- (.) 0,5 másodpercnyi vagy rövidebb szünet
- (n.n) 0,5 másodpercnél hosszabb szünet (stopperrel mérve)
- h hallható kilégzés (nevetés, sóhaj); egy betű egy ütemhossznak felel meg
- () bizonytalan átírás
- < > az átíró megjegyzése; nem vokális zaj
- { } az a beszédszakasz, melyre az átíró megjegyzése vonatkozik
- [] két vagy több beszélő közti átfedés eleje és vége
- / rácsatlakozás (beszélőváltás szünet nélkül)
- = két intonációs egység közti szünet hiánya

Az átírás a szekvenciális szerveződésre koncentrál a beszélők egymásra irányultságának kiemelésére. Fonológiaiailag nem részletezett, bár az is szükséges a külön-identitás kifejeződésének teljes elemzéséhez.

15 Bob: Szezámragok?
 16 Nem napraf- ?
 17 Nem,
 18 persze hogy nem napraforgó.
 19 Loden: Igen,
 20 [Milyen magok vannak-]
 21 Carrie: [Mert a napraforgók azok az óriásiak?]
 22 Bob: [Igen.
 23 Igen.
 24 Tudom.]
 25 <nevetés>

Carrie kérdése (1. sor) megteremti az intellektuális megmutakozás lehetőségét. Bár a kérdés humoros voltát nevetéssel ismerik el (3. sor), két résztvevő, Bob és Fred azonnal komolyra fordítja a szót (4–5. sor). Carrie ezt követő kérdése (6. sor) mégis tudatlanságának beismerésére készíti Fredet (7. sor).

Mivel a különcök gyakorlat-közösségében a tudás szimbolikus tőke, Fred beismerése bizonyos fokú arculatvesztést jelent. Ebből a (minimális) társas hátrányból egy kézikönyv tekintélyére való hivatkozással lép ki (*Utánanézek a kedvedért*, 11. sor). Fred így biztosíthatja beszélgetőtársát arról, hogy bár még nem tudja a választ, nemsokára fogja tudni. Ezzel Bobot is lepipálhatja, aki összekeverte a magokat (4. sor), és továbbra sem hiszi, hogy Frednek igaza van (*Szezám.*, 8. sor). Fred további öt soron át küzd ezzel a megkérdőjelezéssel – saját szavai és Carrie következő kérdése után is; ahelyett, hogy a Carrie által kezdeményezett ún. pár-szekvencia-sorban, vagyis kérdés-válasz párok sorában (12–13. sor) venne részt, inkább újra Bobnak válaszol (14. sor). Így nemcsak a vitatott magokkal kapcsolatos konkrét tudásával büszkélkedhet, hanem a szezámnövényekkel kapcsolatos potenciális tudásával is.

Ebben a gyakorlati közösségben azonban gyakran megkérdőjelezzik a tudásra való hivatkozást. Miután rossz választ adott Carrie kérdésére, és Fred kijavítja, Bob továbbra is kétségeinek ad hangot Fred tudásával kapcsolatban (15. sor). A 16. sorban újabb rossz választ ad, de ezúttal félbeszakítja és javítja önmagát (17–18. sor), hogy megelőzze a mások általi javítást. De ez nem sikerül neki; és mikor Carrie elmagyarázza, Bob miért is tévedett, az utóbbi egyszerre kezd beszélni vele: háromszor is rövid jelét adja egyetértésének, hogy ezzel leállítsa Carrie-t (22–24. sor).

Ez a részlet számos ponton eltér a beszélgetésbeli javítás preferált szerveződésétől (Schegloff és munkatársai 1977), amely szerint az önkezdeményezést és az önjavítást előnyben részesítjük a mások általi kezdeményezéshez és javításhoz képest. Bob kétszer is Fred beszédlépésének (*turn*) nem preferált javítását kezdeményezi (8., 15. sor), sőt a 16. sorban belekezd a javításba is. Mikor ezután félbehagyja mondatát és önjavításba kezd, minden igyekezete ellenére végül is Carrie javítja ki őt (16–18., 21–24. sor). A javításszerveződési szabályok gyakori és durva megsértése azt jelzi, hogy ebben a gyakorlati közösségben csak a beszélő preferálja az önjavítást; a hallgató pozitív arculata (az a vágya, hogy intelligensnek látszék) szemben áll a beszélő negatív arculatával (azzal a vágyával, hogy ne látszék butának), és gyakran győzedelmeskedik is felette.

Az 1. példában látott arculatvesztése Bobot a 2. példában arra készíti, hogy új beszélgetési irányt kezdeményezzen:

(2)

- 26 Bob: Fákon nőnek.
27 Nagyok a fák és egyszerűen csak
28 [leszó:rják a magjaikat]
29 [<nevetés>]
30 Carrie: [Nem, dehogya.]
31 Mhm.
32 Miért nőnének icipici [magok-]
33 Fred: [{kosarakba}] <mosolygósan>
34 Ige:n,
35 [({én már voltam ott.})] <mosolygósan>
36 Carrie: [Ne:m.]
37 Loden: [Ne:m.]
38 Bob: [[Icipici levelek vannak a fákon,]]
39 Fred: [[És egy egész kultúra alakul ki körülötte.]]
40 mint néhány országban,
41 ahol csak annyi a teendő, hogy az asszonyok kijönnek a f(h)ejükön
42 a k(h)osarukkal, és egy f(h)a alá [állnak,]

Bob viccesen tudálékos választ ad Carrie kérdésére (26–28. sor), s ezzel saját tudásának hiányosságairól ügyesen Carrie-ére tereli a figyelmet. Fred a tudományos diskurzus paródiájával kapcsolódik be: kitalált antropológiai részletekkel színesíti a témát, melyek a tipikus középiskolai óra, vagy a közszolgálati televízióban sugárzott dokumentumfilm didaktikus stílusát idézik fel (33–35., 39–42. sor). A viccelődős epizódok gyakoriak ebben a baráti társaságban. De ami fontosabb, ezzel a szóváltással közösen hozzák létre a külön-c-identitást: a résztvevők összejátszanak az intellektuális vita keretének fenntartásában, még ha a nevetés játékként értelmezi is a beszélgetést. A külön-c-identitást közösen hozzák létre és játsszák el.

A harmadik példában Carrie – aki eddig a pontig főként a többiek számára nyújtott lehetőséget a külön-c-identitás megjelenítésére, ahelyett, hogy maga is részt vett volna benne (de l. lejjebb) – témát vált, melyhez az interakció befejezéséig ragaszkodik:

(3)

- 43 Carrie: [Én-]
44 Ez úgy hangzik, mint az én penészkirályom,
45 Írom ezt a (.) verset, mert muszáj belefoglalnom ezeket
46 a szavakat egy versbe, és ez arról szól-
47 <félbeszakítják, kimaradnak sorok>
48 Fred: Szóval mi van ezzel a királlyal?

Egy iskolai feladat megemlítésével visszatérnek a külön-c-identitás egyik központi értékéhez: az iskolához. Ezt a témát taglalják 56 soron és 26 beszélőváltáson át; és bár, ahogy Carrie bevezeti, rögtön félbe is szakítják (47. sor), Fred arra ösztökéli, hogy néhány perccel később térjen vissza a témára (48. sor). Carrie lelkesen beszél

a verséről, és a többiek is szívesen vesznek részt a téma taglalásában, ami a menő társas identitású diákoknál ritka, a különcök között viszont elég gyakori, mivel számukra az elvont témák az identitásgyakorlás fontos eszközei.

Ugyanakkor viszont Carrie versének témaválasztása, enyhén szkatologikus – vagy legalábbis „lepra” – témája (80. sor) játékos formában aláássa az iskolai értékeket, és hangsúlyozottan ellentétes a hagyományosan nőies témákkal, ahogy azt a 4. példa szemlélteti:

- (4)
- 49 Carrie: Neki valahogy (.) van ez a (.) kastélya,
50 (xxx: Ó xxx király?)
51 Carrie: Nem-
52 Igen,
53 az.
54 Loden: hh
55 Carrie: Van neki ez a-
56 {Van neki egy kastélya, világos?
57 csakhogy csupa penész,}
58 <uzsonnászacsó zörög, alumíniumdoboz csörög>
59 (Fred: Mhm.)
60 Carrie: Ezért aztán egy csónakban lakik [a csatornában.]
61 Bob: [Egy penész-]
62 <Fred behorpasztja az alumíniumdobozát.>
63 Kate: Fú:!
64 <halk nevetés>
65 Bob: És tényleg [penészes?]
66 Carrie: [Ó-]
67 És ezért aztán a- aztán mert- az emberek megpróbálják meggyőzni,
68 hogy a kastélyában kéne lennie, ő meg egyfolytában,
69 {„Nem, az csupa penész!”} <magas hangon, feszítve>
70 [<nevetés>]
71 Carrie: [{„A csatornában vagyok!”}] <magas hangon, halkan>
72 szóval,
73 Bob: Mi a gond a [penészes kastélyokkal?]
74 Carrie: [És ezért-]
75 Hát,
76 te [akarnál olyan kastélyban] =
77 Kate: [Penészes (kastély).]
78 Carrie: = élni, ami csupa penész?
79 [{ioi}] <undor és nemtetszés zaja>
80 Kate: [Pfuj, de lepra!]
81 Bob: [Talán ige:n.]
82 Carrie: Hm?

Bob itt csatlakozik Carrie narratívájának afeminin szellemiségéhez, sőt túl is tesz Carrie-n azzal, hogy többször is hangsúlyozza a rozsdássághoz hasonló „lepra” témákkal szembeni immunitását (73., 80. sor). A versengő hangvétel abból is kitészik, hogy többször is megkérdőjelezi Carrie narratíváját (65., 73. sor). Ezek a kérdések formájában megnyilvánuló provokációk Carrie korábbi kérdéseit visszahangozzák (1., 6., 12–13. sor); de míg Carrie kérdései valóban az információszerzést

szolgálták, Bobéi nem. Carrie rájön erre, hiszen egyáltalán nem tud válaszolni az első kérdésre, a másodikra viszont már hasonlóan provokatív szellemben kérdez vissza (*te akarnál olyan kastélyban élni, ami csupa penész?*, 76., 78. sor). Bob arculatfenyegető válasza (*Talán ige:n*, 81. sor) tovább fokozza a viccelődő-pizskálódó hangvétel erejét.

Az 5. példában viszont ez a pizskálódás nem az együttes identitáskonstrukció közös eszköze lesz, hanem a megosztottság jelzése. A vizsgált interakció korábbi szakaszait uraló pozitív identitásgyakorlatokat negatív identitásgyakorlatok váltják fel, mivel a közösség tagjai nemcsak arcukat, hanem identitásukat is fenyegetve érzik.

Negatív identitásgyakorlatok

Az 5. példában Bob folytatja Carrie-nek szánt arculatfenyegető kérdéseit. Ez az utolsó kérdéssor azonos szerkezetű kérdésekből áll (*mint + a + FŐNÉV*); nyelvtani hasonlóságukból kitetszik, hogy Bob sorozatnak szánja őket, és így a szüntelen valóság hatását kelti.

- (5)
- 83 Bob: Milyen penész?
 84 Mint a
 85 kenyérpenész?
 86 Carrie: Mint
 87 Bob: Mint [a falpenész?]
 88 Carrie: [a penészes penész.]
 89 Mint a {dzsuvá:s} <magas hangon, feszítve>
 90 penész.
 91 <nevetés>
 92 Bob: Ó.
 93 Hát,
 94 Talán ha dzsuvás,
 95 Nem tudom.
 96 Fred: {Dzsu[vás!]} <fejhangon, éneklő hanglejtéssel>
 97 Kate: [<köhög>]
 98 <nevetés>

Ezek a kérdések a *penész* szóval folyó játékon keresztül fejezik ki Bob különc-identitását (85., 87. sor). A szójáték mint nyelvi formára irányuló diskurzusgyakorlat a különcdiskurzus egyik jellemző vonása (l. 1. táblázat). Carrie nem hajlandó részt venni Bob szójátékában (88. sor), és ezzel negatív identitásgyakorlatot valósít meg – ráadásul olyat, ami az azt megelőző interakciós gyakorlatok folyamán is konstruálódott különc-identitás elutasítását jelöli. Az elutasítást Carrie azzal is világossá teszi, hogy átveszi Bob nyelvtani szerkezetét (86., 88–90. sor). A Bob által használt nyelvtani formát átveszi, a szójáték diskurzusgyakorlatát viszont nem, és így Carrie éppen akkor távolodik el Bobtól, amikor az éppen teljesen belefeledkezik a különcidentitás-gyakorlatokba.

Ezt a magyarázatot támasztja alá Carrie melléknévvalasztása is a 89. sorban. A *dzsuvás* negatív jelentésű szleng szó; a „Király a Kocka” Elitklub többi tagja nem

használja. Az ifjúsági szleng használata egy olyan csoportban, amelyik kifejezetten elutasítja ezeket a nyelvi formákat, igen negatív identitásgyakorlatnak számít, és Carrie beszélgetőtársai ennek megfelelően reagálnak rá: Bob viccesen megadja magát (92–95. sor), nem véve figyelembe, hogy Carrie áthágta a különcök közti szóváltás szabályait, amikor a menő ifjúsági kultúra tekintélyére támaszkodott. Fred gúnyosan megismétli a szót (96. sor), ami azt jelzi, hogy maga a szlenghasználat sem hagyható szó nélkül. Carrie narratívája végképp kisiklott – így sosem derül ki, hogyan is kapcsolódik a korábbi beszélgetéshez –, és Carrie nemsokára ott is hagyja a csoportot.

A bemutatott komplex interakcióból világosan kiténik Carrie-nek ebben a gyakorlati közösségben betöltött marginális helyzete. Ő nem törzstag, hanem a baráti csoportok között mozog – a vizsgált interakció is akkor zajlott le, amikor ebédszünetben odament a törzstagokhoz. Társas flexibilitása a „Király a Kocka” Elitklub kulturális és nyelvi ügynökévé teszi, hiszen a csoport tagjai főként rajta keresztül tesznek szert a divatos ifjúsági szlenggel kapcsolatos ismereteikre. Így aztán a menő csoportokban használt legtöbb szleng kifejezést a klub tagjai „Carrie-zavaknak” nevezik.

Carrie ugyanakkor jelzi, hogy képes is és akar is részt venni a csoport pozitív identitásgyakorlataiban. Ennek itt a legnyilvánvalóbb jele az, hogy versének elmesélésével részt vesz a nyelvi játékban (*penészkirály*, 44. sor; *csónak a csatornában*, 60. sor). Ami még ennél is fontosabb, az az interakció elején a beszédbeli gyakorlataiban érzékelhető finom átmenet. Carrie kérdése (*Van valakinek tudomása arról* (.), *hogy milyen magok vannak a zsömle tetején*, 12–13. sor) a *tudomás* szó választásával a formális regiszterre támaszkodik. A különcök között e regiszter segítségével a beszélő az okos és igen művelt személyiség képét jelenítheti meg. Ugyanakkor a formális regiszter használata stratégiai, nem pedig egy adott társas kategóriában való részvétel mechanikus eredménye. Az a tény is ezt a gondolatot támasztja alá, hogy Carrie csak a kollokvialis regiszterben feltett két kapcsolódó kérdés után alkalmazza ezt a különcökre jellemző identitásgyakorlatot (1., 6. sor). Nem akar Freddel egyszerre beszélni (9., 10. sor), ami szintén azt jelzi, hogy kérdése a különc-identitás megjelenítése, nemcsak egyszerű kinyilvánítása; addig nem nyilatkozik meg, amíg nem számíthat figyelmes közönségre. Azaz Carrie egyszerre játssza el, és közben kommentálja is a különc-identitást – jelzi, hogy tudatában van a különc nyelvi formáknak, valamint tudára is adja a többieknek, hogy hajlandó belépni a különcök interakciós terébe és gondosan a csoport gyakorlatához igazítani megnyilatkozásait. Ezért a különtség Carrie-féle megjelenítése helyet biztosít neki ebben a gyakorlati közösségben; ugyanakkor szlenghasználatát kimozdítja onnan, amint azt a többi tag siet is tudomására hozni. Az interakciós határok ilyen beszabályozása a közösségi határok alakítását tükrözheti.

Konklúzió

Mivel a fenti beszélgetés résztvevői mindannyian egy kaliforniai nagyvárosban lakó, európai származású középosztálybeli lányok, a hagyományos szociolingvisztikai megközelítés minden további nélkül egyetlen beszélőközösség tagjainak tekintené

őket. Egy ilyen elemzés azonban elsiklana a nyelv és a társadalmi nem összefüggéseit kutatók számára legérdekesebb részletek: az identitásnak a nyelven keresztül történő megjelenítése és az ezzel kapcsolatos küzdelmek felett. Ha azonban az interakciót mint egy gyakorlati közösség termékét szemléljük, akkor elkerülhetjük ezt és számos más, a beszélőközösség modelljével kapcsolatos problémát.

Az etnografikus módszer elénk tárja azokat a társas jelentéseket, melyekkel a résztvevők ruházzák fel gyakorlataikat. Ezek a jelentések a helyi kontextusokba ágyazva jönnek létre; hogy mit jelent például az elvont tudás megjelenítése vagy a szlenghasználat, az nem rögzített identitáskategóriáktól függ, hanem attól, hogy hol vagyunk. Maguk a résztvevők sem értenek feltétlenül egyet cselekedeteik jelentését illetően; bármely más identitáshoz hasonlóan a különység is harctér, ahol egyrészt a pozitív identitásgyakorlatok során a közös értékekről szól a küzdelem (Kinek megy jobban a különység?), másrészt a negatív identitásgyakorlatok során magáról az identitás feletti kontrollról (Ki számít különcknek?). Ezek a konfliktusok felfedik a gyakorlati közösség tagságának heterogenitását, amint az a törzstagok és a marginális tagok tevékenysége során létrejön. Ebben a tevékenységben az egyes egyének interakciós választásai számítanak. Carrie identitása például oly módon van előtérben – és veszélyben –, ahogy például Lodené nem. Ezeket a cselekvéseket választásoknak, és nem interakciós algoritmusok kimeneteinek kell tekintenünk. Míg egyes gyakorlatok reprodukálják a meglévő helyi társas struktúrát (például amikor Carrie a formális regisztert használja), mások aláássák (például amikor Carrie szlengszót használ). Bizonyos különck gyakorlatok (például a jól tanulás) alkalmazkodnak a nagyobb társadalmi rendhez, míg mások szembe szegülnek vele (például a nőiesség elutasítása). A nyelvi gyakorlatoknak ugyanakkor nincs különleges státusuk ebben a folyamatban, hanem a jelentések és identitások létrehozásában más társas gyakorlatokkal együtt vesznek részt. Bob interakciós erőfeszítése a hegemon nőiességtől való távolságtartás kifejezéséért például nőiességgellenes gyakorlatokban való általános részvételének és a nőies gyakorlatokban való részt nem vételének része, mely fizikai önmegjelenítésében is megnyilvánul.

A szociolingvisták számára a gyakorlat közösségének koncepciója fejlődést jelent a beszélőközösség koncepciójához képest, mivel e tudományágnak mind a társas, mind a nyelvi aspektusával kapcsolatban van mondanivalója. Mivel ezt a jól megalapozott keretet számos tudományterületen alkalmazzák, a gyakorlat-elmélet általában, és a gyakorlat közössége különösen, újraéleszti a szociolingvisztikai társadalomelméletet. Ráadásul mindezt egy kielégítően általános szinten teszi, így a társadalomelemzés számos dimenziójában alkalmazható – beleértve mind a struktúrát, mind az ágenciát; mind az ideológiát, mind az identitást; mind a normákat, mind az interakciót. A gyakorlat közössége lehetőséget nyújt az identitás teljesebb szociolingvisztikai feltárásához is. Bár eredetileg a társadalmi nemmel kapcsolatos kutatásokba vezették be, a gyakorlat közösségének modelljét senki nem szűkíti le az identitás egyetlen elemének vizsgálatára. Valójában az én többféle szempontú egyidejű elemzésére is alkalmas, akár makro- (nem, etnikai csoport, osztály), akár a mikroszinten (jockok, burnoutok, különck). A keret az interakció vizsgálatát az identitás különböző szintjei között is lehetővé teszi. Az ebben a cikkben javasolt pozitív és negatív identitásgyakorlatok fogalma a gyakorlati közösségben rejlő lehetőségek e területen történő fejlesztését célozza.

A társadalmelemzéssel kapcsolatos hasznán kívül a gyakorlat közössége a nyelvi elemzés integrált megközelítését is lehetővé teszi. Mivel ez a modell a társas értelemben jelentéssel bíró nyelvhasználatot a különböző közösségekhez kötött gyakorlatokként értelmezi, az egyes társas csoportok sokkal teljesebb nyelvi leírását – és társas értelmezését – teszi lehetővé. Sőt a gyakorlat közössége megteremti a lehetőséget, hogy a kvalitatív és kvantitatív elemzés közelebb kerüljön egymáshoz. Mivel mindkét fajta nyelvi adat a gyakorlatban jön létre, összevonhatók egyetlen elemzésbe is. Ez a bő kontextusba ágyazott, egyszerre nyelvészeti és szociológiai megközelítés a gyakorlat közösségének mint szociolingvisztikai keretnek az egyik erőssége.

A gyakorlat közössége szinte első bemutatkozásakor forradalmasította a nyelvet és a társadalmi nem összefüggéseinek kutatását, és lehetővé teszi a társas nyelvhasználatot kutatók számára, hogy a nyelvet a társas gyakorlatok kontextusában szemléljék. A gyakorlat közösségének talán legértékesebb tulajdonsága az, hogy olyan társas és nyelvi jelenségek egész sorát teszi felismerhetővé, melyeket más elméleti modellek nem elemeznek. A helyi identitások és az őket létrehozó nyelvi gyakorlatok ágensek céltudatos, a társadalmi struktúra korlátain belül (és mellett és kívül) létrejövő választásaiként válnak láthatóvá a szociolingvisztikai elemzés számára. A következő lépés ennek az összetettségnek a leírása és magyarázata kell legyen, nemcsak a nyelv és a társadalmi nem kutatói, hanem minden, a társas világ nyelvi konstrukciójával foglalkozó szociolingvista számára.

Reményi Andrea Ágnes fordítása

Hivatkozott irodalom

- Bloomfield, Leonard (1933): *Language*. New York: Holt.
- Bourdieu, P. (1978): *Outline of a theory of practice*. New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1991): *Language and symbolic power*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bucholtz, Mary (1998): Geek the girl: Language, femininity, and female nerds. In *Gender and belief systems: Proceedings of the Fourth Berkeley Women and Language Conference*. Natasha Warner és mások (szerk.), 119–131. Berkeley: Berkeley Women and Language Group.
- Bucholtz, Mary (1999): Bad examples: Transgression and progress in language and gender research. In *Reinventing identities*. Mary Bucholtz és munkatársai (szerk.). New York: Oxford University Press.
- Cameron, Deborah (1992): *Feminism and linguistic theory*. 2. kiadás. New York: St. Martin's Press.
- Chambers, J. K. (1995): *Sociolinguistic theory*. Oxford: Blackwell.
- Certeau, Michel de (1984): *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- Dorian, Nancy C. (1982): Defining the speech community to include its working margins. In *Sociolinguistic variation in speech communities*. Suzanne Romaine (szerk.), 25–33. London: Arnold.
- Eckert, Penelope (1989a): *Jocks and Burnouts: Social categories and identity in the high school*. New York: Teachers College Press.
- Eckert, Penelope (1989b): The whole woman: Sex and gender differences in variation. In *Language Variation and Change*, 1: 245–267.
- Eckert, Penelope és Sally McConnell-Ginet (1992): Think practically and look locally: Language and gender as community-based practice. In *Annual Review of Anthropology*, 21: 461–490.
- Eckert, Penelope és Sally McConnell-Ginet (1995): Constructing meaning, constructing selves: Snapshots of language, gender, and class from Belten High. In *Gender articulated: Language and the socially constructed self*. Kira Hall és Mary Bucholtz (szerk.), 459–507. London: Routledge.

- Giddens, Anthony (1979): *Central problems in social theory: Action, structure, and contradiction in social analysis*. Berkeley: University of California Press.
- Guy, Gregory R. (1988): Language and social class. In *Linguistics: The Cambridge survey*. Frederick J. Newmeyer (szerk.), 4. kötet: *Language: The socio-cultural context*, 37–63. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinton, Leanne és munkatársai (1987): It's not just the Valley Girls: A study of California English. In *Berkeley Linguistics Society*, 13: 117–128.
- Holmes, Janet (1997): Women, language and identity. In *Journal of Sociolinguistics*, 1: 195–223.
- Horvath, Barbara (1985): *Variation in Australian English The sociolects of Sydney*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horvath, Barbara és David Sankoff (1987): Delimiting the Sydney speech community. In *Language in society*, 16: 179–204.
- Hudson, Richard A. (1980): *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hymes, Dell (1974): *Foundations in sociolinguistics: An ethnographic approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Johnstone, Barbara (1995): Sociolinguistic resources, individual identities, and public speech styles of Texas women. In *Journal of Linguistic Anthropology*, 5: 183–202.
- Johnstone, Barbara (1996): *The linguistic individual: Self-expression in language and linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Johnstone, Barbara és Judith Mattson Bean (1997): Self-expression and linguistic variation. In *Language in Society*, 26: 221–246.
- Kinney, David A. (1993): From nerds to normals: The recovery of identity among adolescents from middle school to high school. In *Sociology of Education*, 66(1): 21–40.
- Labov, William (1966): *The social stratification of English in New York City*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.
- Labov, William (1972): The reflection of social processes in linguistic structures. In uő.: *Sociolinguistic patterns*, 110–121. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William (1990): The intersection of sex and social class in the course of linguistic change. In *Language Variation and Change*, 2: 205–254.
- Lave, Jean (1988): *Cognition in practice: Mind, mathematics, and culture in everyday life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lave, Jean és Etienne Wenger (1991): *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luthin, Herbert W. (1987): The story of California (ow): The coming-of-age of English in California. In *Variation in language: NWAV-XV at Stanford*. Keith M. Denning és mtsai (szerk.), 312–324. Stanford, CA: Department of Linguistics, Stanford University.
- Milroy, James (1992): *Linguistic variation and change: On the historical sociolinguistics of English*. Oxford: Blackwell.
- Morgan, Marcyliena (1999): No woman, no cry: Claiming African American women's place. In *Reinventing identities*. Mary Bucholtz és mtsai (szerk.). New York: Oxford University Press.
- Ortner, Sherry (1996): *Making gender: The politics and erotics of culture*. Boston: Beacon.
- Pratt, Mary Louise (1987): Linguistic utopias. In *The linguistics of writing: Arguments between language and literature*. Nigel Fabb és mtsai (szerk.), 48–66. New York: Methuen.
- Rickford, John R. (1986): The need for new approaches to social class analysis in sociolinguistics. In *Language and Communication*, 6(3): 215–221.
- Romaine, Suzanne (szerk.) (1982): What is a speech community? In *Sociolinguistic variation in speech communities*, 13–14. London: Arnold.
- Santa Ana, Otto és Claudia Parodi (1998): Modeling the speech community: Configuration and variable types in the Mexican Spanish setting. In *Language in Society*, 27: 23–51.
- Schegloff, Emanuel, Gail Jefferson és Harvey Sacks (1977): The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. In *Language*, 53: 361–382.
- Silverstein, Michael (1996): Encountering languages and languages of encounter in North American ethnohistory. In *Journal of Linguistic Anthropology*, 6: 126–144.
- Tolone, W. L. és C. R. Tieman (1990): Drugs, delinquency and nerds: Are loners deviant? In *Journal of Drug Education* 20(2): 153–62.
- Wenger, Etienne (1998): *Communities of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Glyn (1992): *Sociolinguistics: A sociological critique*. London: Routledge.